

ASPECTES PEDAGÒGICS

Satisfacció lúdica, participació i autonomia personal

Josep M^a Puig Rovira i Jaume Trilla Bernet, Doctors en Pedagogia, professors de Teoria de l'Educació al departament de Pedagogia i Sistemàtica de la Universitat de Barcelona.

No sempre és fàcil determinar els objectius educatius de l'àmbit de l'esport i no sempre són els més adequats per a una educació completa y progressiva.

Àmbits en l'univers esportiu

L'esport és una de les realitats individuals i socials que manifesta una més variada gamma de funcions i en conseqüència, és objecte d'interpretacions i expectatives personals i col·lectives molt diferents. Per tant, avui per avui, es pot considerar l'esport com a un fet humà d'una gran polivalència. Polivalent en un doble sentit: primer, perquè serveix per acomplir una multiplicitat d'objectius diferents —desenvolupar el cos, jugar, guanyar diners, omplir el temps lliure, esdevenir símbol per a un poble o símbol de solidaritat internacional, i molts altres— i en segon lloc, polivalent perquè cadascuna d'aquestes funcions és valorada de manera molt diferent segons les persones o els grups socials que les consideren. Aquesta amplitud de punts de vista fa que el tractament educatiu de l'esport no sempre sigui fàcil. No és del tot evident —almenys en la pràctica quotidiana no es veu gens clar quins són els objectius educatius en l'àmbit de l'es-

port. Funcions diverses i valoracions oposades fan que l'educació esportiva no sempre tingui un programa prou clar, i fins i tot, és possible també que haguem d'admetre que massa sovint els objectius, explícits o implícits, de la pràctica esportiva escolar i extraescolar no són els més adequats al que hauria de ser una educació esportiva progressiva i completa.

Abans d'endinsar-nos en l'anàlisi dels aspectes educatius de l'esport, i donada la varietat d'objectius que aquest sembla que busca, així com la multiplicitat de finalitats que també poden perseguir-se a través de l'educació esportiva, intentarem analitzar les pràctiques esportives segons diversos criteris, esperant trobar alguna de les causes de l'esmentada diversitat d'objectius. Primer, mirarem d'ordenar-los en àmbits diferents, per veure posteriorment dues grans maneres de plantejar-se la funció de la pràctica esportiva. Ambdós criteris ens han de permetre esbossar alguna indicació gene-

ral sobre l'educació física i esportiva, així com parlar amb més coneixement sobre les possibles línies pedagògiques per a l'esport no escolar.

El primer criteri per classificar àmbits d'activitat esportiva intentarà ordenar-los fent referència a les següents variables: el temps social durant el qual es realitza la pràctica esportiva, els objectius que els actors hi persegueixen, i les institucions encarregades de facilitar-la. De l'anàlisi d'aquestes variables ens quedem definits tres grans àmbits d'activitat esportiva:

1. L'educació física i l'esport escolar.
 2. L'educació física i l'esport ciutadà o recreatiu, que inclou tant el realitzat durant l'edat escolar fora de l'escola, com el realitzat durant tota la resta de la vida.
 3. L'esport de competició, que sovint però no necessàriament és professional o paraprofessional.
1. Considerem com a *educació física i esport escolar* aquell que es realitza en

Tant l'esport escolar com l'esport recreatiu han de ser orientats pels principis de l'esport com a oci-participació

el si de la institució escolar i durant l'horari propi de les activitats lectives. Ens hem de referir, per tant, de manera fonamental a l'educació física. Activitat que omple un temps que sense ser pròpiament de treball—l'escolarització no s'entén com a treball— tampoc no és temps lliure, ja que els nois no tenen una plena disponibilitat personal d'aquella part del seu temps —depenen dels mestres i normalment del que ells indiquen que cal fer— per tant, estan sotmesos a un nombre considerable d'obligacions de caire social. Els objectius de l'educació física escolar seran evidentment diferents segons els casos —tant si es parla de desenvolupament integral, conreu de les habilitats motores, manteniment de la salut, com de lloc de descoberta i preparació de futurs campions—, però en qualsevol cas són objectius que l'alumne molt difícilment podrà variar.

2. L'educació física i l'esport ciutadà o recreatiu no té en exclusiva una institució encarregada de potenciar-lo. Ho solen fer determinats clubs esportius, els municipis, diverses associacions ciutadanes, les escoles d'iniciació esportiva, les colles espontànies d'amics als carrers poc transitats d'algunes ciutats o pobles, i fins i tot la mínima institució social representada pels esportistes solitaris. Aquest tipus de pràctica esportiva es realitza durant el temps lliure de què disposa cada ciutadà. Serà, per tant, l'esport realitzat després de la jornada de treball o de l'escola, i que es practica perquè es decideix sense cap tipus de pressió per part de ningú. Finalment, els objectius que s'hi solen perseguir o no estan reglamentats i cada persona els auto defineix o, en cas d'estar-ho, solen ser força flexibles de manera que potser sense entrar-hi en contradicció hom hi pot atènyer també les pròpies finalitats. En darrer terme, donat que l'assistència és voluntària ningú no es veu obligat a fer res que no desitgi.

3. En tercer lloc, l'esport de competició de caire més o menys professional té com a institucions que l'acullen els clubs i les federacions esportives, així com altres organitzacions dedicades gairebé en exclusiva a la gestió de competicions. El tipus de temps que hom hi dedica no és el mateix en tots els casos, ja que depèn del grau de professionalització de l'esport, però habitualment ha de ser considerat com temps de treball, temps dedicat a un segon treball, temps invertit per poder més endavant treballar en la mateixa professió, o temps compensat d'alguna manera. Tot plegat sol ser un temps que, una vegada feta la decisió d'emprar-lo en una determinada activitat esportiva, se sol perdre la disponibilitat personal sobre ell, i es cau en un seguit d'obligacions laborals o quasi laborals força estrictes, com per exemple el ritme que imposen les competicions i els entrenaments. Quan als objectius, almenys els més evidents, solen ser guanyar i donar espectacle. És, per altra part, obvi que el treball, i en concret el treball esportiu, no té per què ser una tasca desagradable. El cas dels esportistes sol ser un dels exemples característics del treball sovint desitjat. En síntesi, ens trobem amb tres grans àmbits: un de treball —l'esport de competició—, un d'oci —l'esport ciutadà o recreatiu—, i un altre d'ambigu, que pot derivar vers el treball o vers situacions similars a les del oci— l'escola.

Dues funcions diferents de la pràctica

El segon criteri que utilitzarem per parlar de les pràctiques esportives fa referència a les dues grans funcions que l'esport aconsegueix en la nostra societat. Funcions ben diferents però que coexisteixen en el si de l'organització esportiva de la societat. No obstant, les formes de coexistència no

sempre són clares: a vegades es donen situacions d'antagonisme, que poden acabar amb la imposició unilateral d'una d'elles, i a vegades poden travar-se, i es convenient que passi així, organitzades complementàriament, tot evitant qualsevol mena de conflictes.

Una d'aquestes maneres de veure el món de l'esport, que anomenarem "*esport com a treball-espectacle*", polaritza fonamentalment la pràctica esportiva a l'entorn de la competició i l'espectacle, envoltant-la de tot el que sigui necessari per assolir l'èxit. La preparació esportiva es basa en aquests casos en criteris de selecció per la qualitat dels esportistes, de competitivitat, de preparació minuciosa que acaba obligant a la professionalització, de control de marques com a millor criteri d'avaluació de rendiments, entre d'altres característiques semblants. Paral·lelament, l'esport és viscut socialment com a espectacle per omplir les estones de temps lliure, i com a símbol adaptable segons els casos, però sempre basat en la identificació personal o col·lectiva amb l'ídol o amb l'equip. Aquest model d'organització esportiva molt sovint acaba entenent o utilitzant l'esport de base com a "escola de campions", o com a vies secundàries per a aquells que no han arribat a ser-ho. El lloc idoni d'aquesta funció social de l'esport és l'esport professional i de competició, però sovint la seva lògica es troba també en el món de l'esport escolar i recreatiu.

L'altra manera de veure la realitat esportiva, que per entendre'ns retolarem "*esport com a oci-participació*", entén que l'esport ha de ser fonamentalment una eina de participació de tothom en activitats de joc eminentment motor i d'esport no competitiu, la finalitat dels quals rau en l'autosatisfacció, la formació integral i la salut. Aquí l'activitat esportiva està encaminada a potenciar el joc creatiu, l'activitat motora i la pràctica esporti-

L'esport recreatiu és un dret, no pot practicar la selecció sinó la constant promoció de tothom

va de tota la població. Per tant, l'esport com a espectacle és substituït per l'esport com a participació i promoció personal i col·lectiva. El lloc on es manifesta aquesta funció social de l'esport és en l'esport ciutadà i recreatiu i en l'educació física i l'esport escolar, bo i que a vegades certes formes d'esport de competició poden manifestar aquests mateixos valors per a individus concrets o grups més amplis.

Relacions entre l'esport i l'educació

Pensar en els aspectes educatius de l'esport recreatiu ens demana, abans de res, precisar alguns trets generals de les relacions que poden unir l'esport amb l'educació, fent referència a les diverses realitats esportives que hem considerat. Ens sembla que podem resumir-ho en un llistat de punts concrets. Primer, que els tres àmbits esportius —escolar, ciutadà o recreatiu i professional— mereixen una atenció pedagògica específica i en bona part diferenciada, a fi d'abastar els seus objectius propis.

Segon, que les dues funcions de l'esport han de coexistir de forma complementària. Això no vol dir, però, que pensem que les actuals manifestacions tant de l'esport com a treball-espectacle o de l'esport com a oci-participació ens semblin totalment adequades. No obstant, reconeixem en les dues funcions un possible paper cultural positiu.

Tercer, en l'actualitat la relació entre una i altra concepció de l'esport hauria de equilibrar-se. Re equilibri que afavoriria l'esport com a oci-participació, que pensem que no està encara prou ben definit ni té prou suport organitzatiu. Cal, doncs, aturar l'actual polarització entre les dues funcions de l'esport.

Quart, tant l'esport recreatiu com l'esport escolar per ser plenament educatius han d'estar orientats per la lògica



de l'esport com a oci-participació. Per tant, durant el temps escolar i durant el temps lliure no es convenient fer de la pràctica esportiva una pedrera de futurs campions; admetem com és natural que d'aquests àmbits sortiran els esportistes professionals, però aquest no serà l'objectiu que reguli la seva feina esportiva. Aquest requeriment vol, per tant, un esforç pedagògic- esportiu notable per definir un programa d'acció basat en els criteris proposats. Cinquè, pensem que bo i no desitjant una especialització i preparació intensiva precoç, qui vulgui realitzar-la per

pròpia voluntat i en vistes a un futur d'alta competició, haurà de tenir els clubs o les associacions esportives adequades i específiques per preparar-se. No és aconsellable però que l'escola o l'esport recreatiu supleixin aquesta funció.

Sisè, el punt anterior suposa un pas de l'esport com a oci a l'esport com a treball. Realitzar aquest canvi crec que requereix una decisió voluntària i ben informada. Canvi qualitatiu, que com hem dit, es concreta en institucions diferents, així com en mètodes pedagògics adequats als objectius respectius.

L'esport recreatiu ha de fer compatibles les manifestacions espontànies i naturals amb un treball que expressi progressivament allò que es pot anar assolint



Setè, l'escola, pel que fa a l'esport de competició, hauria d'ensenyar als joves a fruit-ne, entendre'l, i aprendre a mantenir l'equilibri entre passió i equanimitat. També pot lligar l'esport amb altres disciplines escolars, com per exemple la biologia, la geografia o la història. Pensem que aquest és un objectiu de l'escola respecte a l'educació per a l'oci.

Per una pedagogia de l'esport recreatiu*

En aquest apartat intentarem definir amb més precisió els criteris pedagògics que, al nostre parer, haurien de fonamentar l'acció educativa en l'àmbit de l'esport recreatiu.

1. L'esport recreatiu és un dret

La possibilitat d'emprar una part del temps lliure que cadascú disposa en activitats motores i esportives no es pot considerar com un privilegi reservat a una part de la població, sinó un dret que les institucions públiques i, si s'escau, altres instàncies han de satisfer. Tothom ha de gaudir, si ho desit-

ja, de la possibilitat de beneficiar-se durant tota la vida dels avantatges, utilitats i satisfaccions que reporta la pràctica de l'esport. Això suposa, en primer lloc, el compromís dels poders públics de donar aquest servei en unes condicions de qualitat infraestructural i pedagògica suficients. A més a més, implica, ja des d'una perspectiva educativa, l'adopció d'un determinat estil d'animació esportiva. Per tant, si l'esport recreatiu ha de ser una possibilitat que s'ofereix a tothom —vells, joves, nens, adults o malalts—, i donat també que està regit per la lògica de l'esport com a oci-participació, l'acció pedagògica ha de regular-se per les següents normes: a) la reducció de l'esperit competitiu —la competitivitat— com a motor de la pràctica esportiva, ja que aquest és un component que tendeix a polaritzar la motivació per l'esport exclusivament o dominantment en l'afany per guanyar o ser el millor. Això no vol pas dir que la competició hagi de quedar exclosa de l'esport de recreació, sinó que no en serà la seva finalitat. Fins i tot, creiem que segons com s'utilitzi pot ser una experiència molt educativa; b) en l'es-

port educatiu caldrà utilitzar la mesura més com element que permet la comparació amb anteriors registres personals, i no tant com a eina per procedir a la classificació i jerarquització dels participants; c) en conseqüència, l'esport recreatiu no ha de destacar i encara menys seleccionar els millors eliminant els menys eficients. Si l'esport recreatiu és un dret, no es pot practicar la selecció sinó la constant promoció de tothom.

2. L'esport recreatiu ha de respectar l'autonomia dels participants

La intervenció educativa en l'àmbit de l'esport recreatiu ha de garantir l'autonomia dels esportistes en la decisió d'iniciar l'activitat, i en la seva organització i regulació.

L'esport recreatiu, en tant que activitat que es realitza durant el temps lliure, ha de respectar la disponibilitat que sobre aquest temps han de conservar en tot moment aquells que el gaudeixen. Això vol dir que mai ningú no hauria de ser obligat, pressionat o convençut subtilment a participar en activitats esportives de caire recreatiu, sinó que ha de poder decidir sense imposicions dedicar o no una determinada estona a l'esport. Si el temps lliure s'entén com a "llibertat de"; és a dir, absència d'obligacions de treball, no podem fer-li perdre aquesta qualitat substituint les obligacions escolars o de la feina per obligacions esportives imposades per la família o per alguna altra persona o institució. Per altra part, l'interès per l'esport no es pot fer créixer per força, sense el perill de caure en situacions contraproductives.

En segon lloc, l'esport recreatiu hauria de potenciar la col·laboració de tots els participants en l'organització de l'activitat i en la resolució de tots els inconvenients que solen sorgir durant la pràctica de l'esport. Entenem, per tant, que el diàleg entre els esportistes serà el millor mecanisme per aconseguir l'acord en tots els temes que en l'àmbit de l'esport recreatiu



poden restar en mans dels usuaris d'aquest servei. En aquest sentit, el paper del monitor o especialista no ha de definir-se manllevant la responsabilitat que entre tots es pot assumir. A tall d'exemple, i sempre tenint en compte les circumstàncies concretes en què es desenvolupa l'experiència, som del parer que la decisió dels jocs o esports que cal realitzar, les regles del joc —en cas de què aquest ho permeti—, els problemes d'entesa i convivència que solen sorgir, així com altres temes semblants són el contingut organitzatiu que no pot quedar totalment al marge dels mateixos interessats. Esperem, en conseqüència, que l'esport recreatiu, ultra els objectius que li són específics, col·labori també en la tasca educativa global aportant, en aquest cas, una notable experiència de socialització i convivència.

3. L'esport de recreació com a eina de creativitat motora

Un altre aspecte important de l'esport recreatiu és el caràcter obert i creatiu que haurien d'oferir les propostes d'activitat física i esportiva adreçades als practicants. Aquest punt suposa el desenvolupament d'un programa que, sense excloure les iniciatives dels especialistes, es basi en el descobriment de les possibilitats motores del propi cos, i de les infinites possibilitats de joc corporal que ofereix la col·laboració amb companys o que permeten determinats materials i aparells esportius, així com la immensa variabilitat que poden admetre les activitats preesportives i pròpiament esportives. Aquest camí ens porta a la defensa d'una formació poliesportiva.

Les activitats motores han de donar possibilitats a l'experimentació personal amb el cos, i només a poc a poc és possible d'anar acostant moviments espontanis i moviments reglats per a l'esport, sense caure en el mecanicisme i la tecnificació que sovint l'esport de competició comporta. Tot plegat, s'oposa a l'especialització, que comença amb el treball analític-repetitiu

i la dedicació precoç a un sol esport, i acaba obligant a aprendre amb gran precisió cadascun dels moviments que et faran destre. L'educació física i esportiva ha d'estar tant lluny de les pràctiques repetitives de la gimnàstica tradicional i de l'esport tayloritzat, com del pur espontaneisme i *laissez-faire* motriu. Es tracta, com en molts altres camps pedagògics, de fer compatibles les manifestacions espontànies i naturals dels infants i joves amb un pla de treball que expressi allò que progressivament es pot anar assolint. Pensem que si es treballa en un pla pedagògic d'aquesta mena es poden assolir dos importants fites. En primer terme, arribar a un tipus d'activitat esportiva que faci compatible la diversió, la creació i l'aprenentatge. D'aquesta manera es fa viable un tipus d'activitat que la pedagogia de l'oci entén que no ha de ser compulsiva i preprogramada, sinó generada i planificada responsablement pels mateixos subjectes, en la qual, per exemple, es conjuguin aprenentatge, creació, diversió, participació col·lectiva i conreu de la pròpia individualitat. En segon lloc, una activitat autogenerada no ha de ser una activitat pobra o de poca volada, sinó que, poc a poc, pot anar esdevenint complexa i enriquidora. És possible aconseguir-ho gràcies a un perfeccionament progressiu impulsat per l'educador i realitzat per la reflexió i avaluació dels participants.

4. El gust i l'autosatisfacció com a objectius inalienables de l'esport recreatiu.

Qualsevol activitat o proposta educativa no acostuma a tenir únicament una finalitat sinó que en sol perseguir diverses.

En l'esport recreatiu passa el mateix. Per una banda, en són objectius tots els que són propis de l'activitat esportiva en general, però per altra són objectius essencials de l'esport recreatiu l'autosatisfacció i el gust que l'activitat mateixa provoca. L'oci, i per tant les ocupacions com ara l'esport

recreatiu que l'omplen, signifiquen molt fonamentalment trobar plaer o gaudir en el decurs d'allò que hem decidit fer durant el temps lliure. La nota de plaer, que no s'oposa a la possible duresa i esforç de l'activitat, han d'estar presents en l'oci; en cas contrari possiblement estarà fallant alguna de les altres condicions.

5. L'educador en l'esport recreatiu ha de ser animador, planificador de recursos i especialista.

Pensem que allò que defineix especialment la tasca de l'educador en el camp de l'esport recreatiu és saber combinar equilibradament aquestes tres funcions, ja que cap de les tres no ha de predominar exageradament sobre les altres. L'educador com a animador compleix fonamentalment la funció d'impulsar i propiciar l'autonomia i la creativitat de les persones i del grup, evitant imposicions unilaterals i innecessàries. L'educador com a planificador de recursos centra la seva atenció en tots els aspectes infraestructurals —instal·lacions, material, horaris, etc.— que faran possible un millor aprofitament dels recursos i una màxima rendibilitat pedagògica. Ens sembla d'especial importància aquest aspecte ja que l'èxit d'una experiència motora i esportiva sovint pot raure en la configuració física i material del medi on està pensat desenvolupar-la. Finalment, l'educador com a especialista ha de ser font de recursos per a tots els participants que els demanin, però també ha de vetllar perquè amb la seva influència i coneixements es vagin assolint les fites motores i esportives adequades a cada circumstància. Un comportament educatiu d'aquesta mena és la clau de volta que farà possible els principis abans esmentats.

NOTES

* Alguns d'aquests principis es desenvolupen més àmpliament, en referència a una pedagogia de l'oci, en l'obra de J. Puig i J. Trilla, *Pedagogia de l'oci*, Barcelona, Ceac, 1985.